

VEGABÆTUR Á VEGI FRÁ REYKJUM Í ÓLAFSFIRÐI UPP Á LÁGHEIÐI

Fornleifarannsóknir á Reykjum í Ólafsfirði og á Lágheiði

Lokaskýrsla

Oscar Aldred

Með kafla um gjóskulög eftir

Magnús Á. Sigurgeirsson

Fornleifastofnun Íslands

FS268-04281

Reykjavík 2005

Forsíðumynd: Á vettvangi í Ólafsfirði, horft í norður frá stað 3 á Lágheiði.

© *Fornleifastofnun Íslands*

Bárugötu 3

101 Reykjavík

Sími: 551 1033

EFNISYFIRLIT

Samantek.....	7
Þakkir	7
Inngangur	9
Umbeðið verk / Fyrirmæli um verk	9
Markmið og aðferðir	11
Fyrri athuganir: Heimildakönnun, skráning á vettvangi og mat á minjastað.....	12
Heimildakönnun og skráning á vettvangi	12
Mat á minjastað.....	17
Niðurstöður vettvangsrannsókna	19
Uppgröftur.....	19
Staður 1. Lítil tóft áföst við garðlag.....	19
Staður 2. Garðlagið / landamerkjagarðurinn.....	22
Staður 3. Tóft nálaga hringlaga.....	24
Staður 4. Nálega ferhyrnd tóft	27
Varða.....	28
Gjóska	29
Staður 1 (bygging utan í túngarði norðan megin).....	30
Staður 2 (túngarður).....	30
Staður 3 (lítil stök bygging)	32
Staður 4 (lítil stök bygging)	32
Umræða.....	35
Heimildir	37
Viðaukar.....	39
Einingaskrá	39
Gögn um forrannsókn	41

MYNDASKRÁ

Mynd 1 Uppgriftarsvæði og rannsóknarstaðir (ekki fullkomlega nákvæmt, notast við alstöð og mælingapunkta Vegagerðarinnar)	10
Mynd 2 Staðir 1 og 2, vegstæðið eins og það var mælt út í ágúst 2004 og uppgriftarsvæði þau sem Fornleifavernd ríkisins (FVR) and Fornleifastofnun Íslands (FSÍ) rannsökuðu. Loftmynd og mæling á vegstæði fengin hjá Vegagerðinni.	12
Mynd 3 Túnakort af Reykjum (staðir 1 og 2 sjást).	13
Mynd 4 EY-038:913 Reykjakot. Uppgriftarsvæðin á stað 1 og 2 (B).	14
Mynd 5 Afstaða bæjarins á Reykjum og rannsóknarstaðanna (merktir með rauðu)	16
Mynd 6 Upphafleg tillaga um vegstæði og hin síðari.	17
Mynd 7 Tóft 1 fyrir uppgröft. Horft í suðaustur.	19
Mynd 8 Það sem fram kom við uppgröft.	20
Figure 9 Mannvirkið 3 eftir uppgröft. Hoft til suðurs.	21
Mynd 10 Garðlagið fyrir uppgröft, horft í vestur (t.v.) og eftir uppgröft. Snið sjást þar sem kortleggja má byggingaraðferð, endurbyggingar og önnur síðari ummerki, horft í norður (t.h.).	22
Mynd 11 Niðurstöður uppgriftar. Snið gegnum garðlagið móti vestri.	23
Mynd 12 Staður 3 fyrir uppgröft; horft í suðaustur.	24
Mynd 13 Það sem kom fram við uppgröft.	25
Mynd 14 Staður 3 eftir uppgröft. Horft í suður.	26
Mynd 15 Staður 4 fyrir uppgröft, horft í suðvestur.	27
Mynd 16 Staður 4 eftir uppgröft, horft í vestur.	28
Mynd 17 Varðan fyrir uppgröft.	29
Mynd 18 Einfölduð sniðteikning af túngarðinum á Reykjum (staður 2).	31
Mynd 19 Jarðvegssnið frá í Ólafsfirði	33

SAMANTEK

Fornleifarannsókn á í landi Reykja og á Lágheiði leiddi í ljós 3 tóftir og garðlag, einnig litla vörðu. Gjóskulög voru þunn og var erfitt að sjá þau á vettvangi fyrir aðra en sérfræðinga. Í skýrslu Magnúsar Á. Sigurgeirssonar um gjóskulög kemur fram að greining hans á þeim bendir til að minjarnar auðkenndar með nr. 3 og 4 séu frá því eftir 1300. Jarðlagaskipun bendir til þess að garðlagið (staður 2) hafi verið reist á undan mannvirki 1 (staður 1). En varðveisla jarðlaga undir garðlaginu bendir til að það hafi upphaflega verið hlaðið skömmu eftir landnám.

ÞAKKIR

Þakkir eru færðar Howell M. Roberts, James Taylor, Guðrínu Öldu Gísladóttur og Hákonni Jenssyni, og einnig Magnúsi Á. Sigurgeirssyni fyrir þeirra þátt í verkinu og Mjöll Snæsdóttur fyrir að snúa skýrslunni á íslensku. Sérstakar þakkir til Ólafar Þorsteinsdóttur fyrir að sjá um að finna húsnæði og skipuleggja ferðir og flutning.

INNGANGUR

Í þessari skýrslu er gefið yfirlit um rannsókn og greint frá niðurstöðum úr fornleifauppgrefti sem stofnað var til vegna verklegra framkvæmda í landi Reykja í Ólafsfirði og á Lágheiði. Fornleifastofnun Íslands (FSÍ) vann verkið. Rannsóknin fór fram milli 13. og 17. september 2004.

Skýrslan skiptist í nokkra hluta. Greint er frá fyrri athugunum á svæðinu og lýst aðferðum við fornleifarannsóknina. Þá eru raktar helstu niðurstöður rannsóknarinnar, sem áður hafa komið fram í bráðabirgðaskýrslu sem Vegagerðin fékk 19. október 2004, en hér segir nokkuð ítarlegar frá. Fornleifafræðilegt gildi mannvirkja þeirra, sem rannsökuð voru, er rætt og metið. Þá fylgja sem viðaukar þau gögn frá Fornleifavernd ríkisins (FVR) sem verkefnið varða.

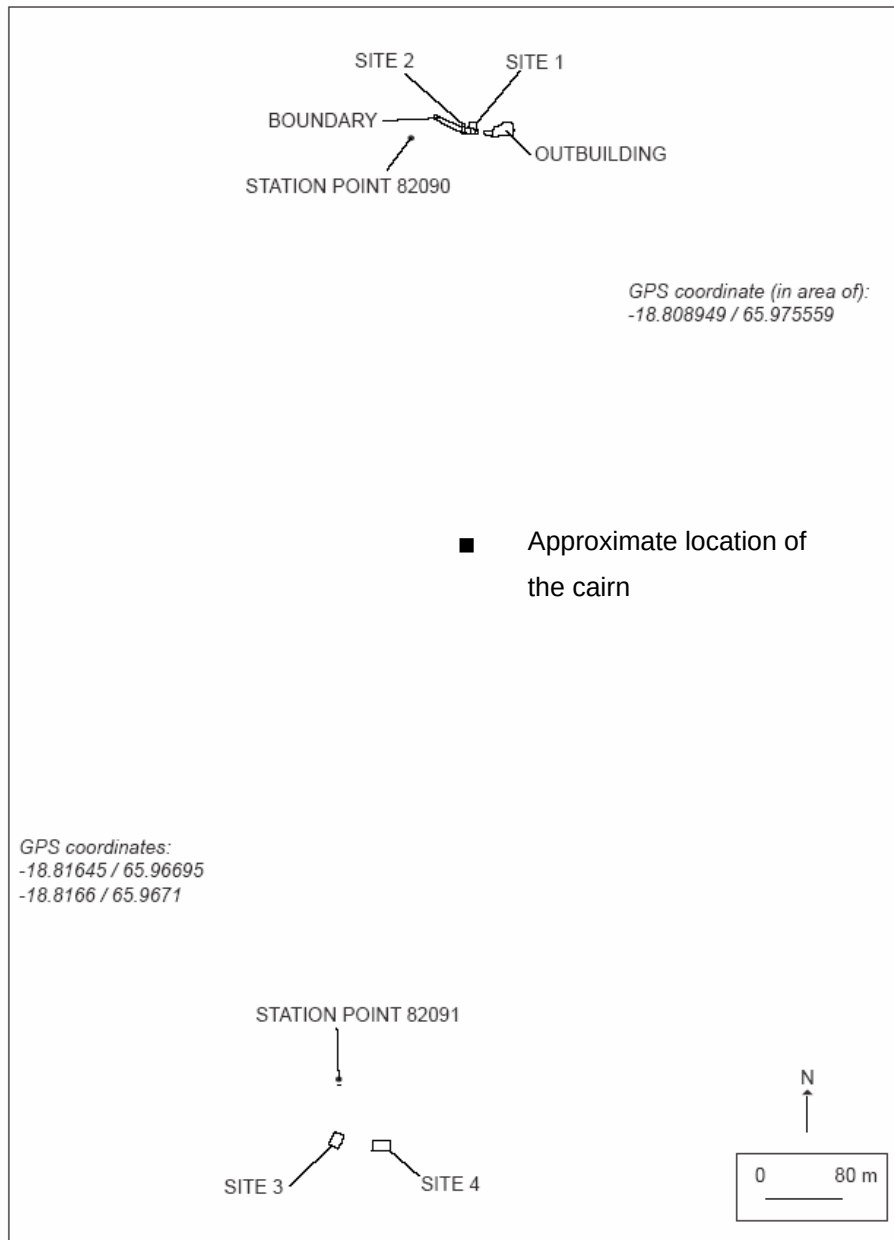
UMBEDIÐ VERK / FYRIRMÆLI UM VERK

Við verkið var farið eftir fyrirmælum þeim er Fornleifavernd ríkisins gaf Vegagerðinni 29. ágúst 2004, en samkvæmt þeim skyldi grafa:

- *Sniðskurð í gegnum túngarðinn, þar sem hann lendir undir veg. Skurðurinn þarf að ná svo langt út fyrir túngarðinn að hægt verði að sjá hvort efni hafi verið tekið í garðinn rétt utan við hann þannig að þar hafi myndast skurður. Þá þarf að kanna gerð garðsins, athuga afstöðu hans til gjóskulaga til aldursgreiningar og kanna hvort hann hafi oft verið endurbyggður.*
- *Grafa ofanritaða tóft upp, þannig að veggjargerð og veggjarþykkt ásamt komi í ljós ásamt inngangi/inngöngum. Skafa þarf gólfslag með grafskeiðum til að finna hugsanlega gripi í og kanna hvort stoðarsteinar eða stoðarholur sé að finna.*

- Einnig var mælt fyrir um athugun á tveimur öðrum tóftum (staðir 3 og 4), og kom það fram í áður sendum fyrirmælum og endurtekin í þeim sem vitnað er til að ofan.

Fornleifarannsókn var gerð á fjórum stöðum (sjá Mynd 1), og því til viðbótar var tiltekið svæði skoðað með því að ganga það.

Mynd 1 Uppgriftarsvæði og rannsóknarstaðir (ekki fullkomlega nákvæmt, notast við alstöð og mælingapunkta Vegagerðarinnar)

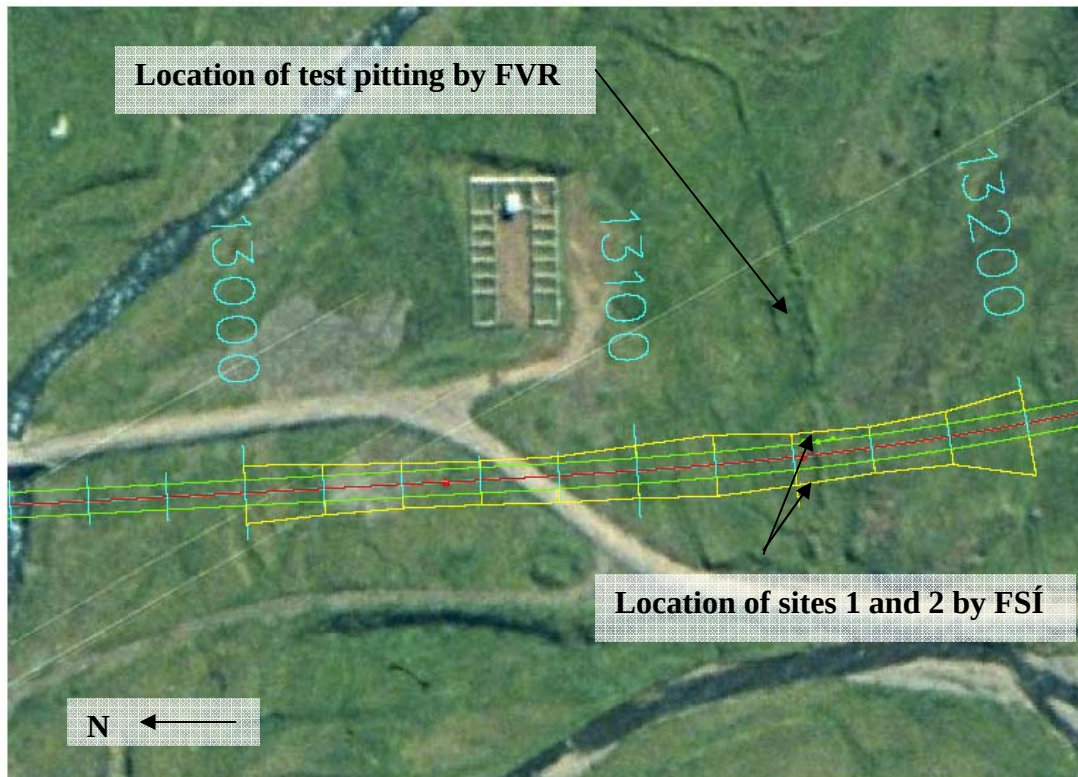
MARKMIÐ OG AÐFERÐIR

Við uppgröftinn var notast við þá aðferð að grafa og skrá í stökum einingum. Þetta eru aðferðir sem notaðar eru af MOLAS (Uppgraftardeild Museum of London) og yfirleitt í Englandi, en hafa verið lagaðar að íslenskum fornleifum (Spencer 1994; Lucas 2003; <http://www.instarch.is/utgafa>). Skurðir voru bæði grafnir með vélum og handgrafnir. Stór grafa var notuð til að fletta af torfi og áfokslögum og mannvistarlög voru handgráfin. Við þessa aðferð eru minjarnar skráðar í lögum/einingum og grafnar í réttri jarðlagaröð innan hvers rannsóknarsvæðis. Allir fundnir gripir, jarðvegssýni og öll skráningargögn eru þá tengd þeirri einingu sem þeir fundust í, þau voru tekin úr og þau lýsa. Gögnin úr rannsókninni eru sem stendur varðveitt í Fornleifastofnun Íslands.

Magnús Á. Sigurgeirsson greindi gjóskulög eftir að uppgrefti var lokið en skurðir stóðu enn opnir.

Markmið fornleifarannsóknna voru nokkur:

1. Að grafa upp 4 mannvirki áður en vegur verður lagður, samkvæmt fyrimælum frá FVR.
2. Að gera sniðskurð, nægilega langan til að sjá hvernar gerðar garðlagið er, hvort skurður er meðfram honum, (staður. 2)
3. Að grafa upp með grafskeiðum innan úr mannvirki 1 (minjastað 1) til að komast að því hvort þar væru góflög, eða önnur ummerki um innri frágang og komast að því hvort dyr væru á tóttinni.
4. Að grafa upp 2 mannvirki/tóftir til viðbótar með sömu aðferðum og 3.

Mynd 2 Staðir 1 og 2, vegstæðið eins og það var mælt út í ágúst 2004 og uppgriftarsvæði þau sem Fornleifavernd ríkisins (FVR) and Fornleifastofnun Íslands (FSÍ) rannsökuðu. Loftmynd og mæling á vegstæði fengin hjá Vegagerðinni.

FYRRI ATHUGANIR: HEIMILDAKÖNNUN, SKRÁNING Á VETTVANGI OG MAT Á MINJASTAÐ

Heimildakönnun og skráning á vettvangi

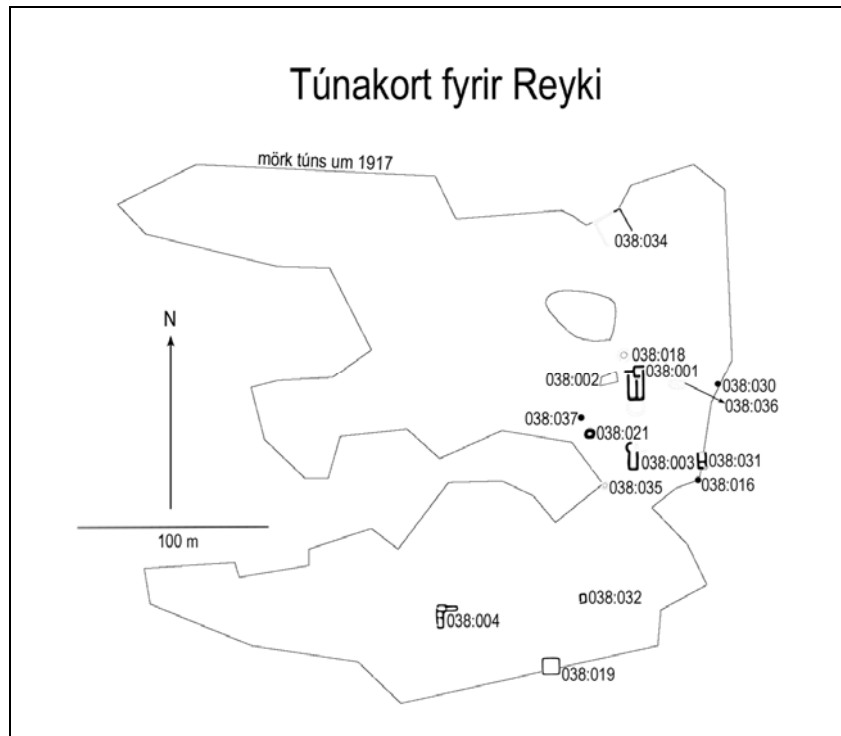
Úr skýrslu Elínar Óskar Hreiðarsdóttur 2003 *Fornleifaskráning í landi Reykja í Ólafsfirði* Fornleifastofnun Íslands FS196-03031.

EY-038, Reykir

20 hdr. 1712. Hólastólseign. Reykjakot hjáleiga um miðja 17. öld og aftur á 19. öld. Í

eyði frá 1945.

Jarðarinnar er getið í sölubréfi frá 12. nóvember 1441. Þar er jörðin metin á 30 hundruð og með henni borgað 30 hundruð í lausafé fyrir Böggustaði og Brimnes í Svarfaðardal. ÍF, IV, 621-622.

Mynd 3 Túnakort af Reykjum (staðir 1 og 2 sjást).

Jarðarinnar er aftur getið í sölubréfi frá 23. apríl 1454 þegar hún er seld fyrir jörðina Skóga í Hnjóskadal. ÍF, V, 119-120.

6. júní 1520 er jörðin talin upp með eignum Hólabiskupsdæmis í testamentsbréfi Gottskálks biskups Nikulássonar á Hólum. Þar er jörðin metin á 40 hundruð. ÍF VIII, 729. Jörðin er einnig talin upp í máldaga Hólakirkju frá 1525. ÍF, IX, 301. Sömu leiðis í skrá um eignir Hólastóls frá 1550 (ÍF XI, 862) og reikningi Hólastóls frá 1569. ÍF, XV, 230. Hún er talin upp í kúgildaskrá Hólastóls frá 1570. ÍF, XV, 460.

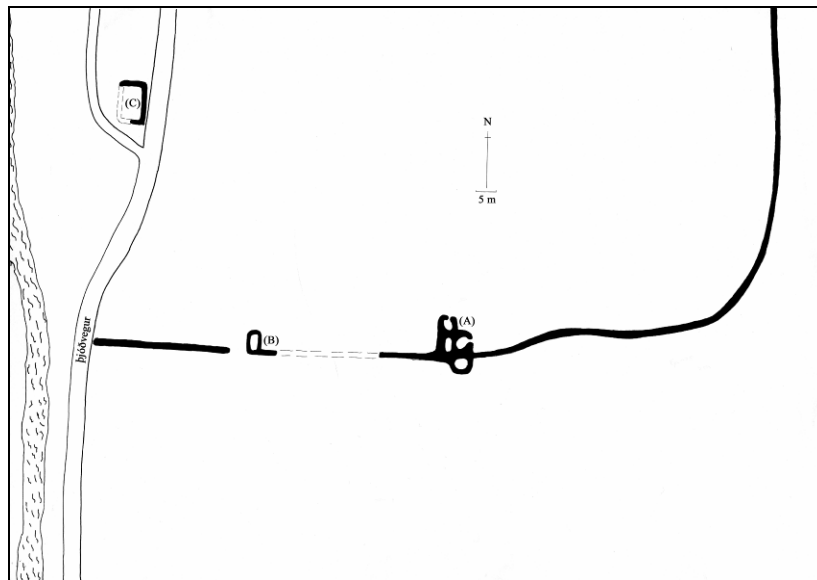
1917: 4.54 ha. 1/10 slétt. Garðar 550 m². 1839: "Væn útigangs- og sæmileg heyskaparjörð í góðu ári. Undir hana liggur ... dalurinn, sem góður er til beitar fyrir búsmala á sumrum, og landspartur ekki lítill fram að Þvergili á Lágheiði, þá almenningurinn við tekur að austanverðu [...], og er þetta einhver sú landrýmsta jörð hér í sveit." 1990: "Tún Reykja voru ekki mikil að vöxtum ..." BE 1990, 103

EY-038:013

Reykjakot, tóftir og garðlag

65°58.526N 18°48.482V

"Reykjarétt stendur ofan við Reykjaána. Þar var býlið Reykjakot, en farið í eyði fyrir

Mynd 4 EY-038:913 Reykjakot. Uppgriftarsvæðin á stað 1 og 2 (B).

minni núlifandi manna. Tóftir þessa býlis hurfu að nokkru undir réttarbygginguna." segir í örnefnalýsingu. Hluti býlisins hvarf þegar réttin var steipt en ennþá má greina stóran hluta vallargarðsins og nokkrar tóftir. Grasi gróin slétta. Norðan við er Reykjaá en vestar þjóðvegur og enn vestar Fjarðará. Ofar tekur við brattari hlíð þar sem skiptast á

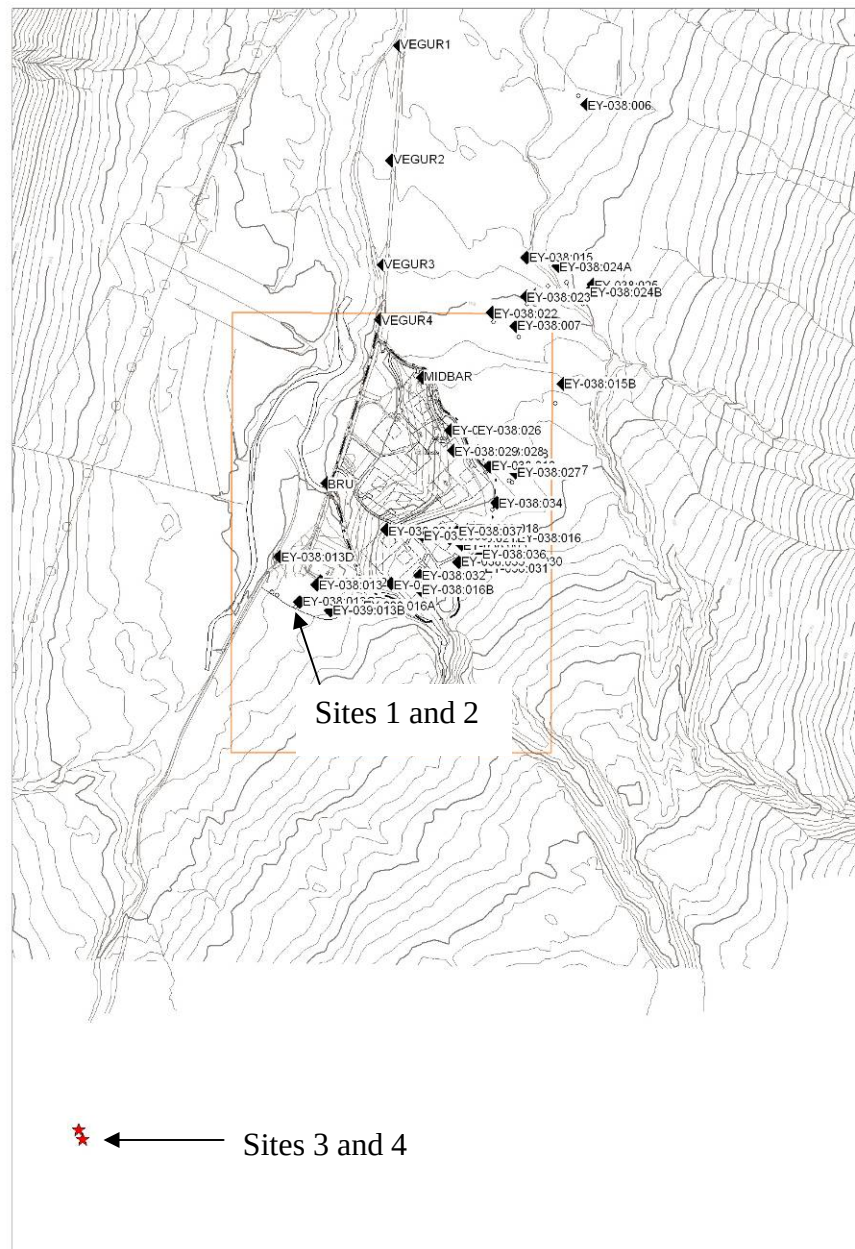
deiglendisteigar og þýfðar hæðir.

1712: " Reikiakot, forn eyðihjáleiga fyrir framan Reyki, þar sem nú eru fjárhúsin. Þar hefur ekki búið verið yfir 50 ár. Fóðrast kunni, seinast bygt var, ii kúa þungi, so sem menn getska. Ekki má hjer aftur byggja, nema heimaþörðunni til skaða, sem fjárhússtæðisins má ei án vera, því beitarvonin er heldur nokkur fyrir framan ána." segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns X, 31. Í Sýslu- og sóknarlýsingum (1839) segir: "Undir [Reyki] liggur Reyjakot með slægu vallarformi ..." Ekki er ljóst hvort þessi byggð var á sama stað í bæði skiptin. Á tveimur stöðum má sjá tóftir byggðar upp við suðurhlið vallargarðsins. Hann hefur afmarkað túnin að austan og sunnan en Reykjaá að norðan og Fjarðará að vestan. Garðurinn er um 230 m langur og víða um 1 m á hæð. Á tveimur stöðum eru byggðar tóftir upp við garðinn. Austari tóftin (A) er um 70 m sunnan við réttina. Hún er ólöguleg, 9 X 12 m að stærð. Vallargarðurinn kemur á þessa tóft miðja. Tóftin er hlaðin úr torfi og nokkuð sigin. Hún virðist hafa skiptst upp í fjögur hólfi og eru op á öllum útveggjum nema vesturvegg. Austan við tóftina er vallargarðurinn fremur ógreinilegur á kafla þar sem hann heldur áfram til austurs. Rúmum 35 m vestar verður hann aftur greinilegur og þar hefur önnur tóft (B) verið byggð upp við hann. Hún er byggð fast norðan við garðinn. Tóftin er einföld og 4,5 X 3 m að stærð. Hugsanlegt er að op hafi verið í norðausturhorni en erfitt er að skera úr um það nú. Vestar við tóftina kemur 5 m skarð í vallargarðinn en því næst heldur hann áfram í um 35 m þar til komið er að þjóðvegi. Þar hverfur vallargarðurinn alveg og er ekki aftur greinilegur enda eru ekki nema um 5 m vestur frá þjóðvegi að Fjarðará. Fast neðar þjóðvegur og nokkru norðar eða 60-70 m beint vestan við réttina er svo þriðja tóftin (C). Hún er 13 X 8 m að stærð og er einföld. Norður- og vesturhluti tóftarinnar eru nú mjög ógreinilegir. Tóftin snýr norður-suður en ekki er hægt að greina op í þeim veggjum sem eftir standa. Hún er úr torfi. Greinilegt er að bæði þjóðvegur og bygging steinsteyprtar réttar á staðnum hefur skemmt býlið mikið.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Ól, 47, Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns X, 31 og Sýslu-

og sóknarlýsingar Eyjafjarðar, 59

Mynd 5 Afstaða bæjarins á Reykjum og rannsóknarstaðanna (merktir með rauðu)

Mat á minjastað

Upphaflega var áformað að leggja veginn gegnum þyrpingu af tóftum, rétt austan við þær sem FSÍ rannsakaði. Ákveðið var að breyta þeirri áætlun vegna þess að tóttir þessar voru mjög glöggar á yfirborði og könnunarskurðir sem FVR gerði bentu til þess að þörf væri á nokkuð viðamikilli rannsókn áður en því svæði yrði hreyft. Því var veglínu breytt og hún færð lítillega til vesturs.

Könnunarskurðirnir tveir sem gerðir voru í tóftirnar (sjá staðsetningu þeirra á 8. mynd) sýndu að þar voru greinilega nokkur hólf eða herbergi. (Sjá viðauka).

Mynd 6 Upphafleg tillaga um vegstæði og hin síðari.

NIÐURSTÖÐUR VETTVANGSRANNSÓKNA

Grafið var á fjórum stöðum og fimmti staðurinn skoðaður. Könnunarskurðum var valinn staður á þeim svæðum sem mest yrðu fyrir raski af veginum. Nokkuð þurfti að vanda til vals á stöðum svo skurðirnir sýndu bæði sem best eðli fornminjanna og tækju til þeirra staða sem raska átti.

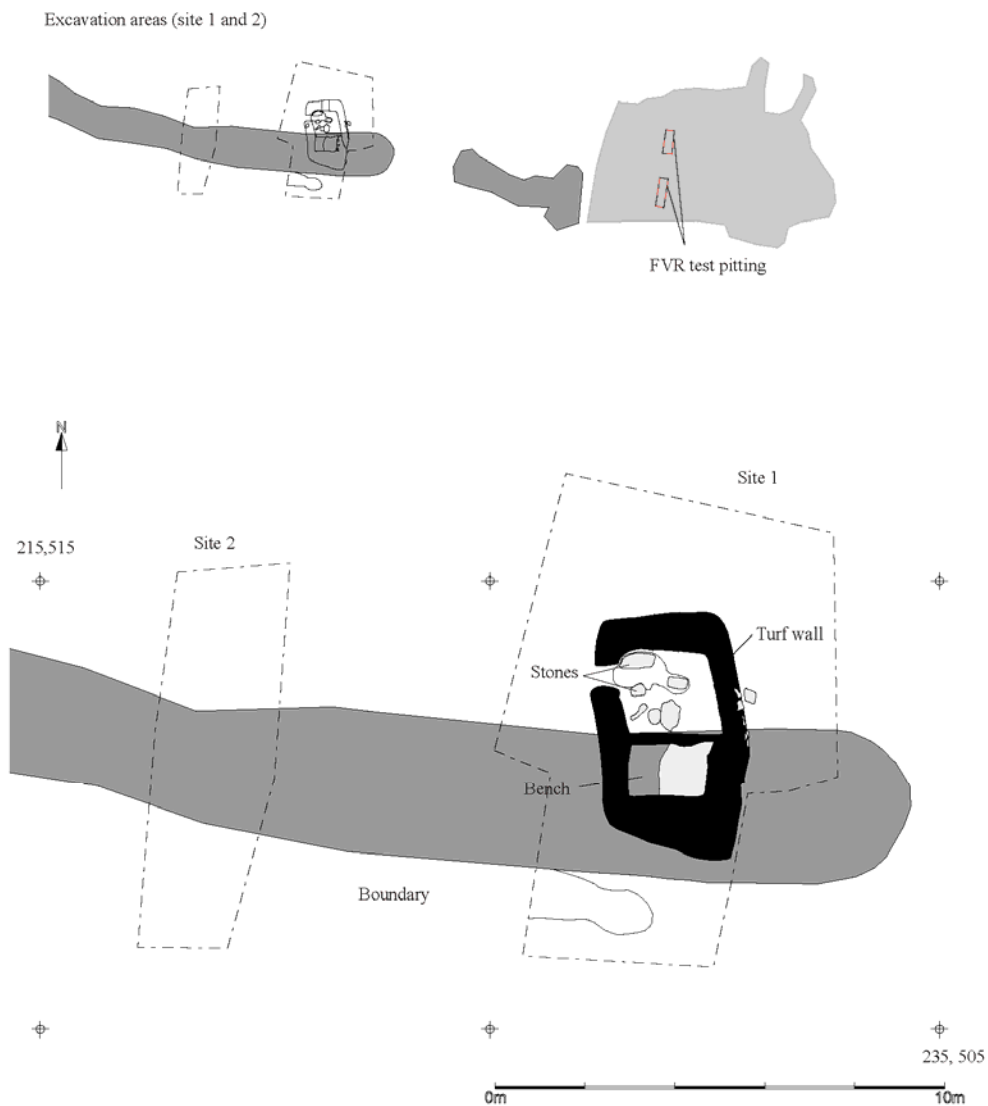
UPPGRÖFTUR

Staður 1. Lítil tóft áföst við garðlag

Mynd 7 Tóft 1 fyrir uppgröft. Horft í suðaustur.

Opnað var um 60 fermetra svæði sem náði yfir garðlagið, sem líklega er landamerkjagarður. Veggir stóðu í u.þ.b. 0,5 m hæð. Lítið mannvirki, 4,2 x 3,3 m, var áfast garðlaginu, sem þar liggur frá austri til vesturs (sjá stað 2). Áfokslög yfir mannvirkjunum voru fjarlægð með gröfu og önnur lög handgrafin. Þá kom fram vel varðveitt mannvirki sem skipt var í tvö herbergi eða hólfi með vegg úr torfi og grjóti. Að innanmáli var nyrðra hólfið 1,6 x 2 m og það syðra 1 x 2 m.

Mynd 8 Það sem fram kom við uppgröft.

Í syðra herberginu / hólfinu var bekkur úr torfi við vesturhlið. Veggir tóftarinnar voru aðallega úr torfi, en í austurvegg var lág undirstaða úr grjóti í veggnum. Jarðlög inni í herberginu voru þunn og ekki mikið af lífrænum efnum í þeim. Í þessu herbergi var aðeins óreglulegt torflag, ef til vill gólf. Á vesturhlið nálægt norðurenda mátti sjá inngang, um það bil 0,5 m að breidd. Brot úr kindarbeini, sköflung, fannst í hlið torfbekklarins (og var reyndar eini gripurinn sem fannst við rannsóknina) Tímaröð mannvistarummerkja á staðnum er þessi: *Mannvirki byggt* – skorið hefur verið inn í garðlagið, reistir torfveggir, skilveggur og gert gólf úr torfi. *Mannvirki yfirgefið* - torfhrun og áfokslög.

Mannvirki þetta var byggt upp að garðlaginu og tengt því þannig að nokkuð var skorið inn í garðlagið. Því er tóftin yngri en garðurinn. Erfitt var að ráða í gjóskulögin á vettvangi, en Magnús Á. Sigurgeirsson gat fundið gjóskulög sem hjálpa við tímasetningu mannvirkisins. Það er eldra en 18. öld, en yngra en 1300. Það er túlkað sem bygging til einhverra landbúnaðarnota og notuð stuttan tíma.

Figure 9 Mannvirkið 3 eftir uppgröft. Hoft til suðurs.

Staður 2. Garðlagið / landamerkjagarðurinn

Rannsóknin beindist að þeim stað þar sem vegurinn átti að fara yfir, en garðlagið er miklu lengra og liggur umhverfis stórt svæði. Grafið var gegnum garðlagið að mestu með gröfu en einnig handgrafið. Uppgraftarsvæðið var um 20 fermetra skurður gegnum garðlagið. Hann var hafður nægilega langur, 8,5 m, til að sjá mætti hvort grafnir hefðu verið skurðir innan eða utan við garðinn til efnistöku, og nægilega breiður, 2,5 m, til að gott væri að skoða sniðin, 2,5 m.

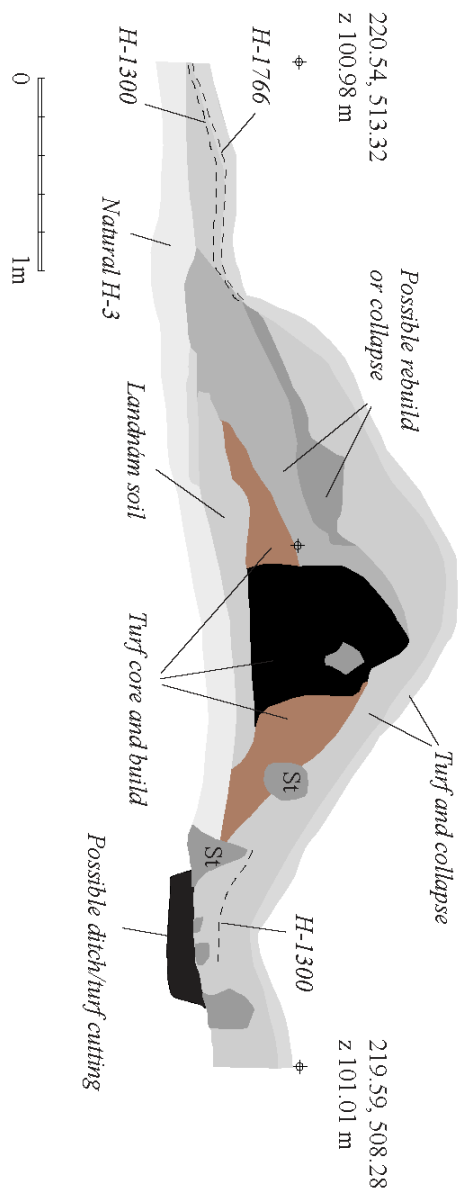

Mynd 10 Garðlagið fyrir uppgröft, horft í vestur (t.v.) og eftir uppgröft. Snið sjást þar sem kortleggja má byggingaraðferð, endurbyggingar og önnur síðari ummerki, horft í norður (t.h.).

Garðlagið var einfalt að gerð. Í ljós kom u.þ.b. 1,4 m breiður torfveggur sem varðveittur var í 1,6 m hæð. Hann var gerður úr streng og hnausum sem stóðu upp á rönd. Sunnanvert vð garðinn mátti sá votta fyrir grunnnum skurði, en þetta sást betur á stað 1. Yfir garðlaginu höfðu safnast upp lög eftir það var yfirgefið og hætt var að halda því við. Undir garðlaginu var varðveittur stallur af jarðvegi sem bendir til þess að yfirborðslög hafi verið fjarlægð beggja vegna garðlagsins þegar það var hlaðið.

Þar sem grafið var í garðlagið mátti sjá að upprunalegt yfirborð er vel varðveitt undir garðinum, og torfið í garðinum inniheldur landnámsgjóskuna, þannig að garðurinn er reistur eftir að hún féll. Vísbendingar eru um að bæði gjóskan frá 1300 og 1776 liggi yfir

og innsigli garðinn, en þessi lög sjást aðeins við brúnir hans, svo að ekki er hægt að útiloka að þau séu í hrundum lögum eða rofi. Garðurinn hefur líklega verið á mörkum úthaga á jörðinni, sem voru norðan við hann, og almennings, sem var sunnan við hann.

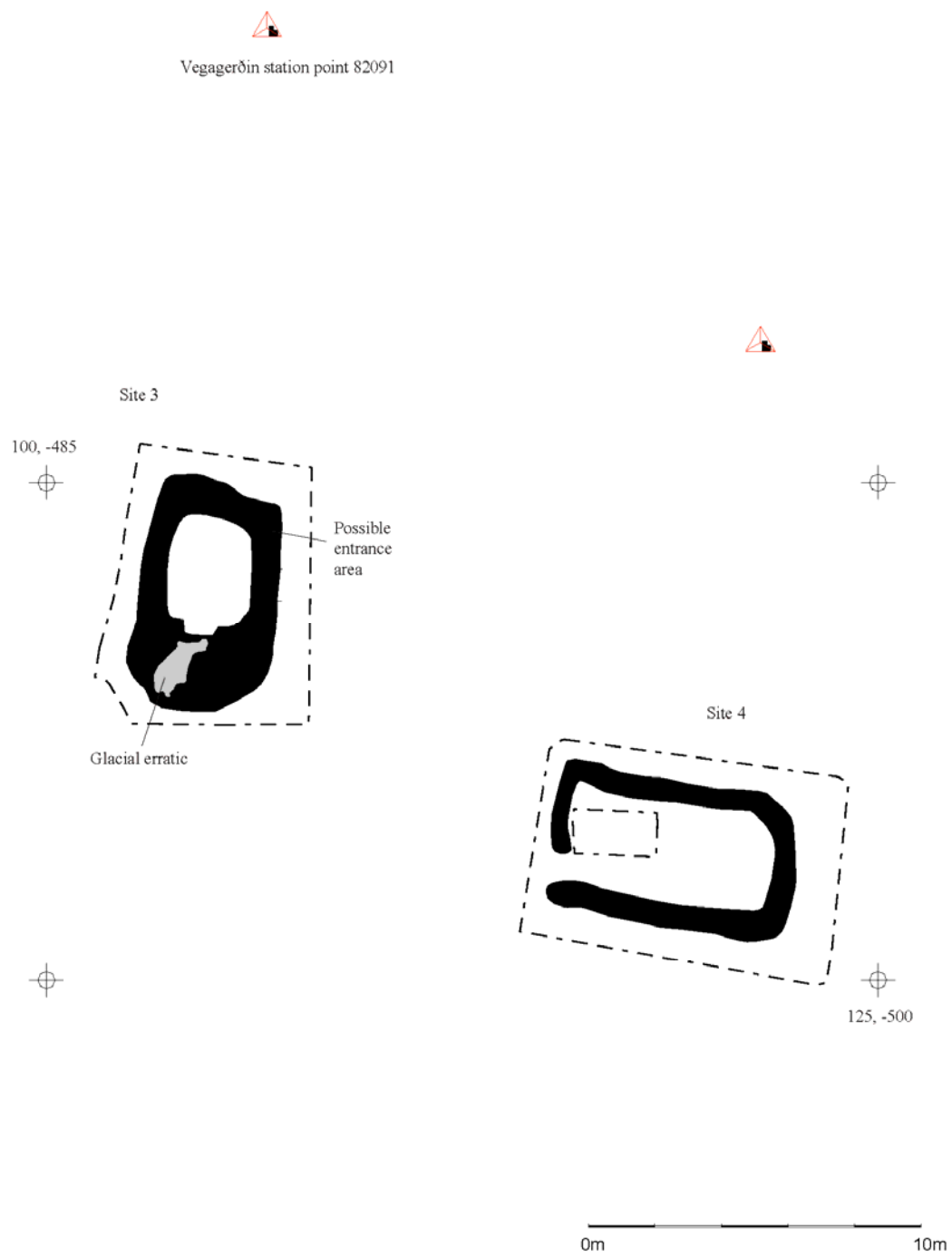
Mynd 11 Niðurstöður uppgrftar. Snið gegnum garðlagið móti vestri.

Staður 3. Tóft nálega hringlaga

Mynd 12 Staður 3 fyrir uppgröft; horft í suðaustur.

Um það bil 54 fermetra rannsóknarsvæði var opnað umhverfis allvel varðveitta tótt sem sást glögglega á yfirborði. Hún var nálægt því að vera kringlótt, 6 x 4 m. Grafa var notuð til að taka áfokslög ofan af, en þau lög sem þá voru eftir voru handgrafin. Í ljós kom tóft með torfveggjum, eitt herbergi eða hólf, 3,8 x 2,4 m að innanmáli. Við suðurendann hafði stór jarðfastur steinn, grettistak, verið notaður sem hluti af vegg mannvirkisins. Ekki sáust neinar dyr, en líklegt er að gengið hafi verið inn í tóftina að austan, ef til vill á suðausturhorninu. Mannvistarlög inni í tóftinni voru mjög þunn. Líklegt er að þarna hafi verið yfirborðslag gert úr torfi, sem lá veggja á milli í tóftinni og var um 0,2 m að þykkt. Yfir tóftinni voru lög úr hrundu torfi og áfoki sem innsigluðu hana, en þau voru ákaflega þunn.

Mynd 13 Það sem kom fram við uppgröft.

Sérstaklega áhugavert var að skoða gerð veggja og hvernig hafði verið grafið niður við gerð þeirra. Í ljós kom að veggirnir í tóftinni voru ekki allir sömu gerðar. Á vesturhlið var veggurinn úr klömbruhnaus, að norðan og austan voru veggirnir úr streng, að sunnan var streng hlaðið nokkuð hroðvirknislega allt í kringum grettistakið. Í veggjatorfinu mátti sjá sömu gjósku og tóftin var byggð ofan á. Torfið í þetta mannvirki hafði verið rist rétt fyrir utan tóftina og við það varð eftir lágur stallur sem tóftin var reist á. Þessi torfrista sást reyndar aðeins vestan við tóftina og að hluta að norðan.

Mynd 14 Staður 3 eftir uppgröft. Horft í suður.

Í veggjatorfinu var gjóska frá 1300. Tóftin er túlkuð sem mannvirki sem notað hefur verið um skamman tíma, ef til vill til geymslu, og virðist notkunin hafa verið árstíðabundin (lögin innan tóftarinnar benda til þess að hún hafi verið notuð skamman tíma í einu).

Staður 4. Nálega ferhyrnd tóft

Mynd 15 Staður 4 fyrir uppgröft, horft í suðvestur.

Austan við stað 3 og nokkru ofar, austan við lítinn læk, var grafið upp annað mannvirki. Notuð var grafa til að taka ofan af svæði sem var 9 x 6 m, og þar mátti sjá tóft úr torfi, 7 x 4 m að stærð. Staðurinn þar sem þetta mannvirki stóð, var mjög votlent, þó að veggirnir væru mjög skýrir, og ekki fundust nein mannvistarlög í mannvirkinu. Til að sannreyna það var mjór skurður grafinn með vél í mannvirkinu miðju og kom í ljós að þar voru lífræn lög sem sest höfðu til í vatni eða mýrlendi. Dyr voru á austurvegg við suðausturhorn, u.þ.b. 1 m á breidd. Gjóskan frá 1300 var í torfhnausunum í veggnum.

Mynd 16 Staður 4 eftir uppgröft, horft í vestur.

Vegna staðsetningar og gerðar minjanna er erfitt er að hugsa sér aðra notkun á þessu mannvirki en að það sé einhvers konar aðhald eða girðing. Það er mjög nálægt svipuðu mannvirki (staður 3) og gætu mannvirki þessi átt saman.

Varða

Lítil varða var við vegstæðið. Hún var að nokkru fallin og uppgröftur hennar leiddi ekki annað í ljós en litla grjóthrúgu, 2 eða 3 umför af steinum. En greinilegt var að þetta var hlaðið mannvirki, en ekki náttúrulega tilkomið. Líklega er þessi varða ætluð til að marka leið. Ekki er hægt að ráða í aldur vörðunnar, og henni hefur ekki verið haldið við.

Mynd 17 Varðan fyrir uppgröft.

GJÓSKA

Magnús Á. Sigurgeirsson, Fjallalind 123, 201 Kópavogur. Netf.: masig@mmedia.is

Skoðuð voru snið á fjórum stöðum við eyðibýlið Reyki í Ólafsfirði þann 16. október 2004. Staður 1 er í lítil bygging sem liggur næst norðan við túngarðinn, staður 2 er túngarður og staðir 3 og 4 eru tvær aðskildar byggingar nokkuð upp í norðanverðri Lágheiði. Um var að ræða stutta vettvangsferð, dagspart, og er því ekki um fullnaðarrannsókn að ræða. Lögð var sérstök áhersla á túngarðinn.

Samkvæmt tiltækum heimildum um útbreiðslu gjóskulaga á Norðurlandi má búast við að finna eftirfarandi gjóskulög við Ólafsfjörð og nágrenni:

1. Landnámslag frá 870-880 e. Kr. Þykkt lagsins er minni en 0,5 cm samkvæmt útbreiðslukorti.
2. Dökkt gjóskulag frá því um árið 1000. Þetta gjóskulag hefur fundist víða í Skagafirði og gæti því líka fundist við Ólafsfjörð. Útbreiðsla lagsins er ekki þekkt en upptökin eru í einni af eldstöðvum Vatnajökuls. Þykkt lagsins ætti að vera innan við 0,5 cm. Lagið hefur verið nefnt Vj~1000.
3. Hekla-1104. Þykkt lagsins ætti að vera um 0,5 cm við Ólafsfjörð.
4. Hekla-1300. Þykktarkort er ekki til en samkvæmt mælingum Sigurðar Þórarinssonar er meðalþykkt þess í Fljótum um 0,4 cm.
5. Veiðivötn-1477 ("a"-lagið svonefnda). Þykkt er minni en 0,5 cm.
6. Hekla-1766. Áberandi gjóskulag við Skagafjörð. Gæti verið um 0,5-1 cm við Ólafsfjörð.

Eins og sést af þessari upptalningu eru gjóskulög frá sögulegum tíma þunn við Ólafsfjörð. Greining slíkra laga getur verið torveld í mörkinni og því mikilvægt að taka sýni til frekari athugana, s.s. smásjárskoðunar og/eða efnagreiningar. Helstu rit sem stuðst er við eru gefin upp í heimildaskrá.

Staður 1 (bygging utan í túngarði norðan megin)

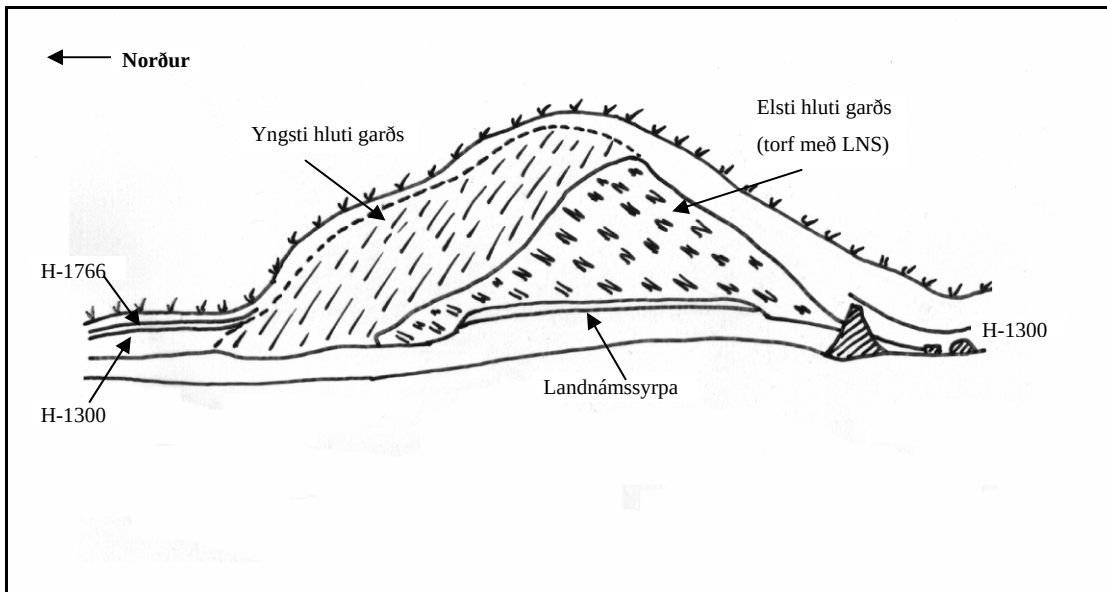
Í torfinu í norðurvegg rústarinnar eru áberandi tvö dökk gjóskulög. Við nánari skoðun á gjóskusýnum kemur í ljós að neðra lagið er Hekla-1300, en efra lagið sennilega H-1766. Einnig sést að torf með LNS er undir steinlögn (nær túngarðinum) sem tilheyrir þessu mannvirki. Bendir flest til að yngsti hluti mannvirkisins sé frá 18. öld eða síðar. Sá hluti þess sem er nær túngarðinum, gæti verið að hluta til mun eldri. Ýtarlegri skoðun þarf til að fá úr þessu skorið.

Staður 2 (túngarður)

Tvö dökk gjóskulög liggja upp að garðinum norðan megin (Mynd 19). Neðra lagið (það eldra) sést einnig sunnan megin við garðinn. Landnámssyrpan (LNS) er öröskuð undir garðinum. Þekktist hún fyrst of fremst af dökku jarðvegslagi en fá gjóskulög eru sjáanleg í henni. Eitt dökkt gjóskulag er þó alláberandi um 0,5-1 cm neðan við neðri mörk torfsins.

Landnámssyrpan er greinilega skorin beggja megin garðsins og því ekki varðveitt næst utan við hann. Upphafleg breidd garðsins gæti hafi verið um 1,3 m næst jörðu (sjá Mynd 19). Torfhnausar með LNS og Heklu-3 eru áberandi í garðhleðslunni sunnan til í sniðinu. Í norðurhluta garðsins er hins vegar önnur torfgerð en í suðurhlutanum. Þar er áberandi dökkt gjóskulag ofarlega í torfinu og LNS og Hekla-3 eru ekki sjáanleg. Torfið er mun einsleitara en það sem er sunnan megin í garðinum.

Í öðru sniði í túngarðinn um 35 m austar má sjá eitt dökkt gjóskulag liggja yfir torfhruni úr garðinum. Þetta gjóskulag er sennilega Hekla-1766 (samsvarar efra laginu í fyrrgreinda sniðinu samkvæmt smásjárskoðun).

Mynd 18 Einfölduð sniðteikning af túngarðinum á Reykjum (staður 2).

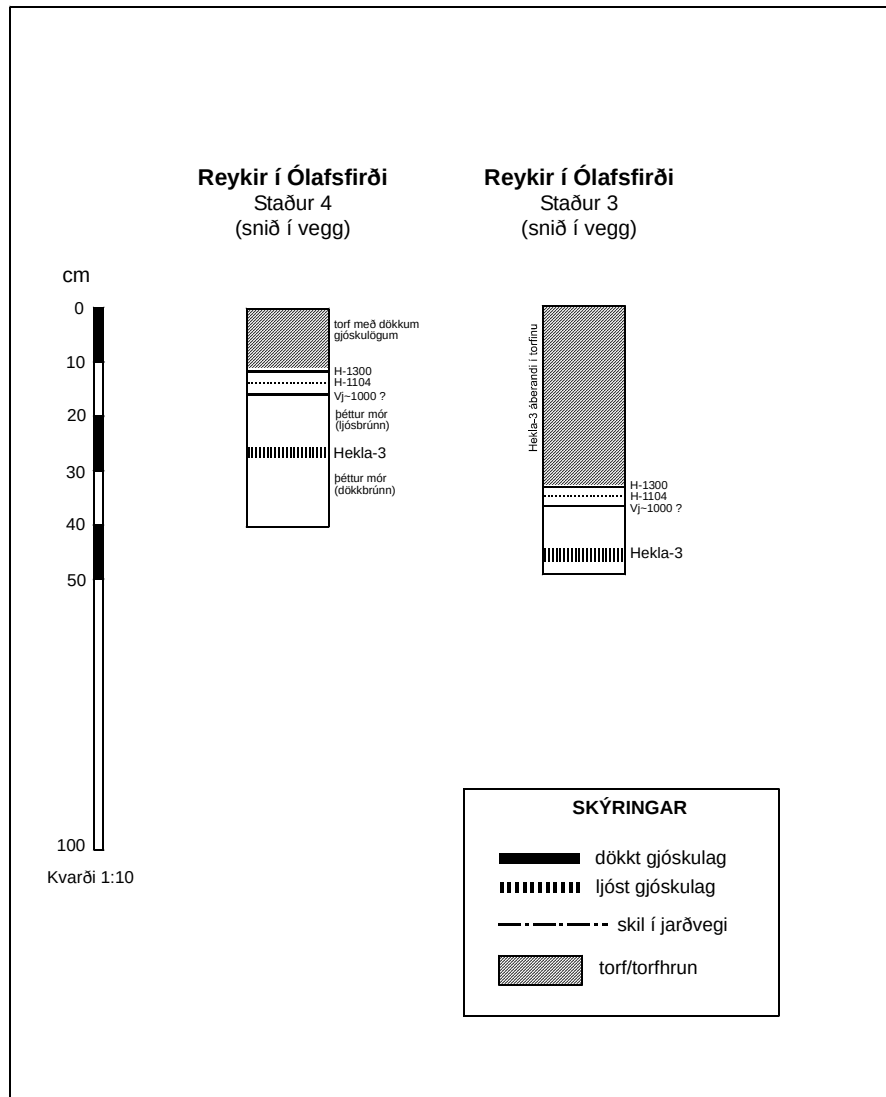
Breytileiki í torfinu bendir til að gert hafi verið við garðinn, eða bætt ofan á hann, á seinni tímum. Dökku gjóskulögin tvö, H-1300 og H-1766, slitna við jaðra garðsins en ganga ekki upp á hann. Gjóskulagið sunnan megin, þ.e. H-1300, liggur klárlega yfir torfhruni úr elsta hluta garðsins, þ.e. torfi með LNS og Heklu-3. Dökk gjóskudreif er í torfi ofarlega í garðinum norðanverðum sem sennilega er H-1766. Sé sú raunin hafa síðustu endurbætur á garðinum verið gerðar nokkru eftir árið 1766. Elsti hluti garðsins gæti hins vegar verið frá 10. öld.

Staður 3 (lítil stök bygging)

Mælt er snið í skurði (um 80 cm breiðum) sem tekinn hefur verið í gegnum vesturhlið rústar (Mynd 20). Dökkt gjóskulag liggur um 0,5 cm neðan við veggjatorfið. Skoðun á gjóskusýnum í smásjá bendir til að þetta gjóskulag sé Hekla-1300. Ekki sást gjóskulög í jarðvegi yfir veggjunum (hreinsað hafði verið ofan af veggjum) og því lítið hægt að ráða í lágmarksaldur rústarinnar. Engin yngri gjóskulög en Hekla-1300 sást í torfinu, sem bendir til að byggingin sé vart frá því eftir 1766. Afstaða H-1300 til veggjatorfsins bendir til að mannvirkið sé reist ekki ýkja löngu eftir að gjóskulagið fellur, líklegast á seinni hluta 14. aldar eða fyrri hluta 15. aldar. Þó má ekki útiloka að byggingin sé nokkru yngri þar sem vísbendingar um lágmarksaldur eru takmarkaðar. Lausleg könnun á þykknunarhraða jarðvegs á rústasvæðinu bendir til að 1 mm þykkt jarðvegslag hafi myndast á 10-15 árum. Samkvæmt því má draga þá ályktun að 0,5 cm þykkur jarðvegur, eins og er á milli H-1300 og veggjatorfs, hafi verið 50-75 ár að myndast.

Staður 4 (lítil stök bygging)

Mælt er snið í norður-langhlið rústar (Mynd 20). Líkt og með hina rústina (stað 3) liggur H-1300 undir veggjatorfinu. Telja verður líklegt að þessi tvö mannvirki séu jafnaldra eða því sem næst.

Mynd 2. Jarðvegssnið frá Reykjum í Ólafsfirði.

UMRÆÐA

Það sem fróðlegast er við uppgröfturinn á Reykjum er að hann sýnir hve tiltölulega snemma menn hafa tekið þetta svæði til notkunar.

Garðlagið hefur til dæmis verið reist fljótlega eftir landnám (staður 2). Heiðalöndin hafa aðallega verið nýtt sem beitiland fyrir sauðfé, og einnig hafa þar legið leiðir milli fjarða og dala. Líklega er tiltölulega snemma farið að nýta þessi svæði. Vísbending um hvenær það verður er bygging, sem líklega er yngri en 1300 (staður 3) og önnur tótt sem tilheyrir henni, einhvers konar aðhald (staður 4), sennilega má tengja þær sömu notum. Þegar byggt er mannvirki áfast við garðlagið (staður 1), er það vísbending um breytt eða aukin umsvif á heimalandi jarðarinnar (norðan við garðlag). Líklegt er að mannvirkin sem FVR rannsakaði séu til komin á sama tíma og hluti af sömu framkvæmdum.

HEIMILDIR

- Elín Ósk Hreiðarsdóttir 2003. *Fornleifaskráning í landi Reykja í Ólafsfirði* Fornleifastofnun Íslands FS196-03031. Reykjavík.
- Guðrún Larsen 1984. Recent volcanic history of the Veidivötn fissure swarm, Southern Iceland – an approach to volcanic risk assessment. *Journal of Volcanology and Geothermal Research* **22**: 33-58.
- Guðrún Larsen, Jón Eiríksson, Knudsen K.L., Heinemeier J. 2002. Correlation of late Holocene terrestrial and marine tephra markers, north Iceland: implications for reservoir age changes. *Polar Research* **21**: 283-290.
- Gunnar Ólafsson 1985. *Gjóskulög í Austurdal og Vesturdal, Skagafirði*. Námsritgerð við Háskóla Íslands.
- Karl Grönvold, Niels Óskarsson, Sigfús S. Johnsen, Clausen, H. B., Hammer, C. U., Bond, G., Bard, E. 1995. Express Letters. Ash layers from Iceland in the Greenland GRIP ice core correlated with oceanic and land sediments. *Earth and Planetary Science Letters* **135**: 149-155.
- Magnús Á. Sigurgeirsson 1998. Fornleifarannsókn að Neðri-Ási í Hjaltadal. Gjóskulagagreining. *Viðauki í: Roberts, H., Neðri-Ás í Hjaltadal*. Framvinduskýrsla, Fornleifastofnun Íslands.
- Magnús Á. Sigurgeirsson 2000. Gjóskulagagreining. *Viðauki í: Orri Vésteinsson. Forn kirkja og grafreitir á Neðri Ási í Hjaltadal*. Fornleifastofnun Íslands, FS109-98174.
- Magnús Á. Sigurgeirsson 2001. *Archaeological research in Skagafjörður, North Iceland*. Tephrochronological study. Report 2001/05, 3 s. (með sniðteikningum). (skýrsla unnin fyrir John M. Steinberg, UCLA, Institute of Archaeology)
- Sigurður Þórarinnsson 1968: *Heklueldar*. Sögufélag, Reykjavík, 185 s.
- Zielinski G.A., Mayewski P.A., Meeker L.D., Grönvold K., Germani M.S., Whitlow S., Twickler M.S., Taylor K., 1997. Volcanic aerosol record and tephrochronology of the Summit, Greenland, ice cores. *Journal of Geophysical Research* **102**: 26.625-26.640.

VIÐAUKAR

EININGASKRÁ

<i>Unit</i>	<i>Site</i>	<i>Type</i>	<i>Description</i>
1	2	Group	Boundary; site 2
2	2	Deposit	Turf mat
3	2	Deposit	Windblown deposit
4	2	Deposit	Soil wash + turf collapse
5	2	Deposit	Turf collapse + windblown mix
6	2	Deposit	Turf collapse + windblown mix (more mixed)
7	2	Deposit	Turf core - strengur
8	2	Deposit	Turf lip
9	2	Deposit	Strengur boundary base
10	2	Deposit	Soil accumulation
11	1	Deposit	Turf collapse + windblown over structure
12	1	Deposit	Internal stone + turf wall
13	1	Deposit	Bench (turf + stone)
14	1	Deposit	Turf wall
15	1	Cut	Cut/truncation through boundary
16	1	Deposit	Turf floor - made N part
17	1	Deposit	Boundary (upper part)
18	1	Deposit	Boundary (turf - layered)
19	1	Deposit	Truncation / turf curting (S of boundary)
20	1	Group	Structure 1; site 1
21	3	Deposit	Abandonment - disuse - collapse deposits
22	3	Deposit	Internal surface / ?floor
23	3	Deposit	Turf wall + back ledge + bank build
24	3	Group	Structure 3; site 3 (sub-circular)
25	4	Deposit	Turf walls
26	4	Group	Structure 4; site 4
27	3	Cut	Cut for turf on outside edge (W side)

GÖGN UM FORRANNSÓKN

1. Fyrirmæli Fornleifaverndar ríkisins um hvað gert skyldi (ágúst 2004)
2. Uppgraftarteikning frá Fornleifavernd ríkisins (júlí 2003)

FORNLEIFAVERND RÍKISINS

Minjavörður Norðurlands eystra

Akureyri 29. ágúst 2004

Vegagerðin
b.t. Sóleyar Jónasardóttir
Miðhúsvegi 1
600 Akureyri

Efni: Vegabætur á vegi frá Reykjum í Ólafsfirði upp á Lágheiði.

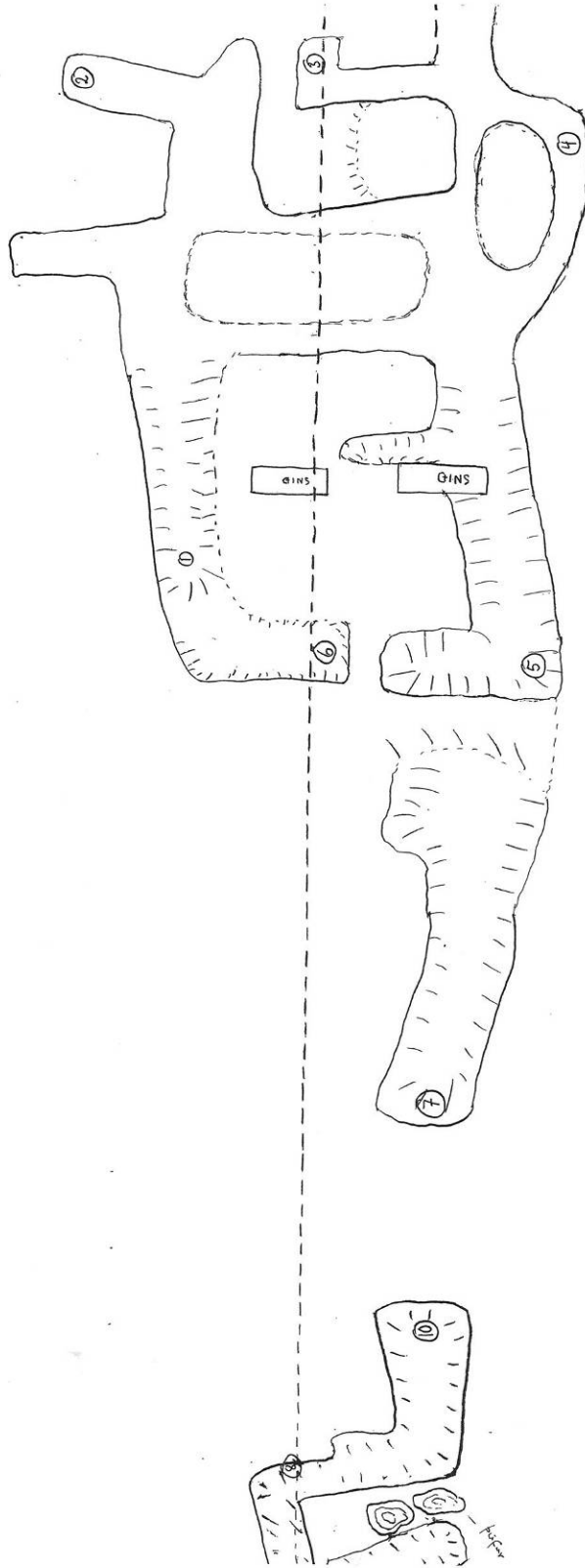
Undirrituðum hefur borist fyrirspurn um nauðsynlegar fornleifarannsóknir vegna ofangreindra vegabóta eftir að veglína við rétt hjá Reykjum hafði verið færð til vesturs, til þess að komast hjá eyðileggingu rústaklasa á svæðinu, samanber fyrra bréf þar um. Samkvæmt teikningu sem undirrituðum barst 26. ágúst s.l. þá mun nýja vegalínan raska gömlum túngarði og litill töft áfastri við hann. Töft þessi er um 5 m að lengd og 4 á breidd að utanmáli og eru veggir um 1 m á þykkt. Vegna þessa er nauðsynlegt að fram fari fornleifarannsókn á töft þessari og túngarðinum, þar sem hann lendir undir vegarstæði. Eftirfarandi lágmarksrannsókn þarf að gera:

1. Sníðskurð í gegnum túngarðinn, þar sem hann lendir undir veg. Skurðurinn þarf að ná svo langt út fyrir túngarðinn að hægt verði að sjá hvort efni hafi verið tekið í garðinn rétt utan við hann þannig að þar hafi myndast skurður. Þá þarf að kanna gerð garðsins, athuga afstöðu hans til gjóskulaga til aldursgreiningar og kanna hvort hann hafi oft verið endurbyggður.
2. Grafa ofanritaða töft upp, þannig að veggjargerð og veggjarþykkt ásamt komi í ljós ásamt inngangi/inngöngum. Skafa þarf gólflag með grafskeiðum til að finna hugsanlega gripi í og kanna hvort stoðarsteina eða stoðarholur sé að finna.

Þar sem veglína breytist ekki sunnan merkis 13500 stendur fyrri úrskurður um rannsókn á töftum sunnar og ofar í heiðinni. Að öðru leiti gerir undirritaður ekki kröfur til frekari fornleifarannsókna vegna þessara vegaframkvæmda.

Virðingarfyllt
Sigurður Bergsteinsson
Minjavörður Norðurlands eystra.

Rayon: Olayat: 7. juil. 2000
 Grummet of Gouarhot
 H. 1:100 BH/88

3x3	?
4x2	8
3x4	12
7x6	42
6.5x2.5	20.5
3.5x3	10.5
3x3	9
4x2	8

$119 m^2 = 60 \text{ djar}$
 $+ 16$
 $+ 3 \text{ wammawar}$
 $+ 3 \text{ djar}$
 $= 80 \text{ djar}$
 $+ 11 \text{ wammawar}$